

\*\*\*

Ұсынылып отырған мақалада Қазақстан Республикасындағы еңбек заңда көрсетілген жүкті әйелдердің кепілдері мен өтемде талқыланды.

*А. Арунов*

## **ХАЛЫҚТЫ ЖҰМЫСПЕН ҚАМТУ МЕМЛЕКЕТТІҢ ӘЛЕУМЕТТІК-ЭКОНОМИКАЛЫҚ САЯСАТЫНЫҢ НЕГІЗГІ БАҒЫТЫ**

Қай салада болмасын еліміздің өркендеуінің негізі болып адами фактордың танылатындығы баршаға мәлім. Әлеуметтік мәселелерді айқындау және осы бағыттағы бағдарламалық іс-шараларға әркімнің тікелей қатысу мүмкіндігі заңнамамен айқындалады. Өндірістің өрбуінің бірден бір бөлігі болып қызметкер танылса, екінші бөлігін өндіріс құралдары, технологиялық үдеріс құрайды. ҚР ЕК-нің 3-бабының 2-тармағына сәйкес еңбек заңнамасының міндеттері – жұмыс беруші мен қызметкерлердің мүдделерінің теңгеріміне, экономикалық өсімге қол жеткізуге, өндіріс тиімділігі мен адамдардың әл-ауқатын арттыруға қажетті құқықтық жағдайлар жасау болып табылады. Жұмыс берушіге қатысты қызметкерлердің еңбекті ұйымдастыру, жоспарлау үдерісіне тікелей қатысу мүмкіндігі ҚР ЕК-нің 33-бабы 3-тармағының екінші бөлігімен реттеледі. Осы мәселеге қатысты халықтың, қызметкерлердің және олардың өкілді органдарының әлеуметтік-экономикалық қатынастарды реттеуге тікелей қатысуының кепілдігі болып әлеуметтік әріптес ретінде, республикалық, өңірлік, салалық және ұйым деңгейіндегі еңбектік, әлеуметтік-экономикалық мәселелер жөнінде мемлекеттік уәкілетті органдармен, жұмыс берушілермен тең тарапты еңбек құқығы субъектілері болып танылатындығында [1, 82 б.]. Заңнамаға сәйкес әлеуметтік әріптестермен қабылданатын республикалық, салалық және өңірлік келісімдер барлық жеке және заңды тұлғаларға міндетті болып табылады. Әлеуметтік әріптестіктің тараптары болып, ҚР ЕК-нің 262-бабына сәйкес, мемлекет атынан қатысатын тиісті атқарушы органдар, қызметкерлер мен жұмыс берушілер атынан қатысатын олардың өкілді органдары танылады. Экономиканың дамуы еңбектік қатынастардың қаншалықты реттелгендігі, жұмыс адамның өндірістік үдеріске тікелей қатысуы және жұмыс берушімен қабылданатын актілерге қойылатын талаптардың заңнамалық түрде бекітілгендігімен айқындалады [1, 83 б.]. Азаматтық және еңбек заңнамасына сәйкес кәсіпкер-жеке тұлғалар, заңды тұлғалармен қатар, өндірістік-шаруашылық қызметін атқаруда жалданбалы еңбек күшін уақытша не тұрақты пайдалану құқығымен иемденеді. Сонымен қатар әрбір азамат азаматтық қоғамның мүшесі бола тұрып мемлекеттік әлеуметтік-экономикалық саясаттың айқындалу үдерісіне тікелей қатысуға құқылы.

Қазақстан Республикасы Президентінің 2006 жылғы 25 шілдедегі № 154 Жарлығымен бекітілген Қазақстан Республикасында азаматтық қоғамды дамытудың 2006-2011 жылдарға арналған Тұжырымдамасымен әркімнің, мемлекеттік емес ұйымдардың басқа да қоғамдық институттардың мемлекеттік бағдарламалық іс-шараларға тікелей қатысу құқығы айқындалады [2].

Әр жылғы Қазақстан Республикасы Президентінің Қазақстан халқына арналған Жолдаулары елдің экономикасын, халықтың әл-ауқатының жақсартылуы және осы бағыттағы саяси, әлеуметтік-экономикалық міндеттердің іске асырылып жатқандығы баршамызға мәлім. Сонымен қатар әр жылғы Жолдаулар мемлекеттік басқару жүйесін одан әрі жетілдіруге бағытталған құқықтық маңызы бар бағдарламалық құжаттар болып табылады. Қазақстан Республикасы Президентімен қабылданған Қазақстанның 2030 жылға дейінгі даму Стратегиясында [3] белгіленгендей халықтың өркендеуі экономикалық тұрақтылықпен, ертеңгі күнге деген қамқорлықпен және адами факторлармен қатар өсуі тиіс. Елдің экономикасын өрбіту және әртараптандыру бағытында, 2010 жылғы «Жаңа онжылдық – жаңа экономикалық өрлеу – Қазақстанның жаңа мүмкіндіктері» атты Жолдауында Қазақстан Республикасы Президенті Н. Ә. Назарбаев келесідей тұжырым жасады: «еңбек өнімділігінің кешенді артуы аса маңызды міндет болып табылады. Қазақстанда, егер тұтастай экономика бойынша қарайтын болсақ, бір қызметкер жылына 17 мың доллардың өнімін өндіреді екен. Дамыған елдерде бұл көрсеткіш 90 мың доллардан асып түседі, қорытынды өте түсінікті – бізге жағдайды түзету, өнімділікті арттырып, инновацияларды ендіру керек. Инновациялар ғана еңбек өнімділігінің неғұрлым шұғыл артуына жеткізеді» [4]. 2011 жылға арналған «Болашақтың іргесін бірге қалаймыз» атты Қазақстан халқына Жолдауында халықты жұмыспен қамту, республикалық және өңірлік инновациялық бағдарламаларды іске асыру жолындағы міндеттердің уәкілетті мемлекеттік органдармен бақылауға алыну қажеттілігі айқындалды. Осы бағдарламалық құжаттардың құндылығы – бүгінгі экономикалық, әлеуметтік саясатымыздың бағытына, болашақтағы мүмкіндіктерімізге нақты баға берілуінде және осы бағыттардағы міндеттердің нақты

айқындалғандығында. Қазақстан Республикасы Президентінің 2006 жылғы 14 қарашадағы № 216 Жарлығымен «Қазақстан Республикасының 2007–2024 жылдарға дейінгі тұрақты дамуға өту туралы» Тұжырымдамасы қабылданды. Осы Тұжырымдамаға сәйкес мемлекетіміздің дамуы бағытындағы еліміздің бәсекелестігін қамтамасыз ету мақсаты, сәйкесінше, экономикаға жоғарғы деңгейлі технологияларды енгізу арқылы экономикалық дамуға қол жеткізу, халықтың денсаулығын жақсарту, халықтың әлеуметтік қауіпсізділік деңгейін көтеру міндеттері айқындалды. Қазақстан ТМД-дағы және басқа да дүние жүзілік қауымдастықтар деңгейінде іске асырылып жатқан интеграциялық үдерістердің белсенді қатысушысы болып табылады. 2010 жылдың 1 қаңтарында күшіне енген Ресей, Беларусь және Қазақстан Республикасының Кеден одағының құрылуы – қазақстандық барлық интеграциялық бастамалардың жаңа белеске көтерілуіне негіз болды. Осы жылғы Қазақстан Республикасы Президентінің «Болашақтың іргесін бірге қалаймыз» атты Жолдауында білім және ғылым саласына қатысты жаңа міндеттердің айқындалғаны баршамазға мәлім. Осы бағдарламалық құжаттарға сәйкес халықты жұмыспен қамту, әрбір ұйым деңгейінде еңбектік қатынастарды жаңа талаптарға сай реттеуді қолға алу, өндірістік үдеріске ұжымның тікелей қатысу механизмін айқындау – алға қойған мақсаттарға жетудің механизмдерінің бірі болып саналады. Жоғарыда аталған бағдарламалық құжаттарға сәйкес еңбек өнімділігінің кешенді артуы аса маңызды міндет болып айқындалып, өңірлік әрбір индустриялық жобаның халықтың айрықша бақылануына алыну қажеттілігі айқындалды.

1. Рыскалиев Д.У. Совершенствование правового пространства РК как условие реализации стратегического плана – 2020. //«Послание Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева народу Казахстана «Новое десятилетие – новый экономический подъем – новые возможности Казахстана»: материалы научно-практической конференции (г. Алматы, 10 февраля 2010 г.) / Отв. ред. Б.К. Султанов. – Алматы, КИСИ при Президенте РК, 2010.-164 с.

2. Қазақстан Республикасы Президентінің 2006 жылғы 14 қарашадағы № 216 «Қазақстан Республикасының 2007-2024 жылдарға арналған орнықты дамуға көшу Тұжырымдамасы туралы» Жарлығы // Қазақстан Республикасының ПҰАЖ-ы, 2006 ж., № 44, 478-құжат.

3. Қазақстан Республикасы Президентінің 2007 жылғы 6 сәуірдегі № 310 «Қазақстанның 2030 жылға дейінгі Даму стратегиясын одан әрі іске асыру жөніндегі шаралар туралы» Жарлығы (2009 жылғы 19 мамырға дейінгі өзгерістер және толықтырулармен) // «Егемен Қазақстан» 2007 жыл 11 сәуір № 90 (24667).

4. «Жаңа онжылдық – жаңа экономикалық өрлеу – Қазақстанның жаңа мүмкіндіктері» Қазақстан Республикасы Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы // Егеменді Қазақстан 30 қаңтар 2010 жыл.

\*\*\*

The scientific research is devoted to the analysis of theoretical problems of realization of constitutional rights of citizens on turning methods of realizing of these rights. Administrative and law procedures are considered as separate law institution.

\*\*\*

В статье дается анализ норм законодательства о занятости населения и программных документов, направленных на совершенствование правовой процедуры участия населения в определении государственной политики в области социальной защиты.

*С. Джумагулов*

## **ЕҢБЕК ҚАУІПСІЗДІГІ ЖӘНЕ ЕҢБЕКТІ ҚОРҒАУ ИНСТИТУТЫНЫҢ ҰҒЫМЫ ЖӘНЕ ЖАЛПЫ СИПАТЫ**

Еңбек қауіпсіздігі институты еңбек құқығының негізгі институты болып танылады және оның субъектілері ретінде қызметкерлермен қатар өндіріс ортасымен байланыста болатын басқа да жеке тұлғалар танылады. Әркімнің Конституцияда көрсетілген еңбек саласындағы құқықтары әлеуметтік-еңбек қатынастары саласындағы конституциялық құқықтары болып танылады. Конституцияда айқындалған әркімнің еңбек және әлеуметтік саладағы құқықтары мен міндеттерін анықтай келе, еңбек құқығы субъектілерінің құқықтары мен міндеттердің бірлігі мен өз-ара байланыстылығын талдауымыз қажет. Жалпы құқықтар мен міндеттердің бірлігі құқықтық қатынастардың мазмұнын құрайды [1, 83-б]. Конституцияның баптарында бекітілген нормаларды талдай келе дәстүрлі түрде «Адам және азамат» бөлімінде қалыптасқан құқықтар мен міндеттерді саяси, экономикалық, әлеуметтік, мәдени түрінде бөлу көзқарасымен келісуге болады, Конституцияның негізгі құндылықтарының бастамасы – «адам және азаматтың өмірі, құқықтары мен бостандықтары» - деп басымдылығы атап көрсетілген (1-бабы). Адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарының бір тұтастығын зерттей келе, Конституцияның 12-бабына сүйене отырып, адам құқықтары мен бостандықтарының абсолютті түрде танылатындығын байқаймыз. Азаматтардың әлеуметтік саладағы құқықтарын қарастыра келе, Конституцияға сәйкес, еңбек саласындағы адамның және азаматтың құқықтары мен бостандықтарының 24-28-баптарымен бекітілетіндігін ескеріп еңбек заңнамасының негіздемесінің осы баптарға негізделетіндігін айқындаймыз. Әркімнің еңбек саласындағы басты